

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2004-2005

ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΘΕΜΑ

Δικαστικός έλεγχος του σκοπού και των κινήτρων
του συντακτικού νομοθέτη
κατά τη ρύθμιση συνταγματικών δικαιωμάτων

ΔΙΔΑΣΚΩΝ

Κος ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΚΟΝΤΑΚΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ

A.M.: 1340200300199

ΑΘΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A) Εισαγωγή

B) 1.- Νομική υπεροχή – έννοια της συνταγματικότητας

2.- Έλεγχος συνταγματικότητας

3.- Δικαστικός Έλεγχος και θεμέλιο του

4.- Ερμηνεία του Σ

5.- Σκοπός και κίνητρα νομοθέτη κατά την ερμηνεία του Σ

Γ) Βασικά Συμπεράσματα

Δ) Περίληψη

Ε) Νομολογία

Στ) Βιβλιογραφία

A) Εισαγωγή

Το Σ της χώρας μας ως αυστηρό, τυπικό και γραπτό, υπερτερεί των υπόλοιπων κανόνων δικαίου. Αυτό, δημιουργεί την ανάγκη του ελέγχου της συνταγματικότητάς τους τόσο προληπτικά, κατά τη διαδικασία ψήφισής τους, αλλά κυρίως κατασταλτικά μέσω τα διάχυτου και παρεμπιπτόντως δικαστικού ελέγχου. Βέβαια, απαραίτητη είναι η σωστή ερμηνεία και κατανόηση του Σ. Εδώ λοιπόν, τίθεται το ζήτημα ποιο ρόλο πρέπει να παίξει σ' αυτήν ο σκοπός και τα κίνητρα του συντακτικού νομοθέτη, αν θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, και σε ποιο βαθμό. Αυτό το θέμα πραγματεύεται και σ' αυτά τα ερωτήματα προσπαθεί να απαντήσει η παρούσα εργασία.

1) Νομική υπεροχή Σ – Έννοια της αντισυνταγματικότητας

Σύνταγμα καλείται, κατ' αρχήν αλλά όχι αποκλειστικά, το κείμενο που φέρει τον ομώνυμο τίτλο και περιέχει κανόνες οι οποίοι, κατ' αντικείμενο, εμπίπτουν στο περιεχόμενο της έννοιας συνταγματικό δίκαιο, αλλά δεν ρυθμίζουν, κατ' ανάγκη, όλους τους πολιτειακούς θεσμούς, εφόσον σχετικές ρυθμίσεις ανευρίσκονται σε άλλα κείμενα υπό διαφορετική ονομασία, αλλά και σε μη γραπτούς κανόνες δικαίου¹.

Μια πρώτη διάκριση που θα μπορούσαμε να κάνουμε στην έννοια Σύνταγμα, είναι σε γραπτό και άγραφο. Γραπτό Σύνταγμα είναι το κείμενο που φέρει τον τίτλο Σύνταγμα αλλά και όσα ακόμη κείμενα περιέχουν ανάλογους κανόνες. Άγραφο Σύνταγμα, κυριολεκτικά δεν απαντάται σε καμιά χώρα, ο όρος όμως αυτός χρησιμοποιείται κυρίως για να δηλώσει το εθιμικό σύνταγμα, που ισχύει στην Αγγλία.

Η θεωρία διακρίνει επίσης το σύνταγμα σε τυπικό και ουσιαστικό. Το πρώτο, ταυτίζεται συνήθως με το ενιαίο ή κωδικοποιημένο κείμενο που φέρει τον ομώνυμο τίτλο και διαθέτει υπέρτερη ισχύ από εκείνη των λοιπών νόμων. Το δεύτερο ταυτίζεται με την έννοια συνταγματικό δίκαιο και καταλαμβάνει όλα τα νομικά μορφώματα που περιέχουν κανόνες που ανάγονται στην οργάνωση και άσκηση της πολιτικής εξουσίας².

Μια τελευταία διάκριση είναι σε αυστηρό και ήπιο σύνταγμα. Στην κατηγορία του αυστηρού ανήκει κάθε γραπτό σύνταγμα του οποίου οι κανόνες

¹ Κώστας Μαυριάς, Σύνταγματικό Δίκαιο, 2002, σελ. 162 – 163.

² Κώστας Μαυριάς, σελ. 166.

που υπερέχουν των άλλων κανόνων, τίθενται, τροποποιούνται ή καταργούνται με ειδική δικαιοδοσία, δυσχερέστερη της διαδικασίας που ισχύει για τους κοινούς κανόνες δικαίου. Απολύτως αυστηρά είναι τα συντάγματα που απαγορεύουν την αναθεώρηση οποιασδήποτε διάταξής τους, ενώ σχετικώς αυστηρά είναι όσα επιτρέπουν μερική αναθεώρησή τους. Από την άλλη, ήπιο είναι το Σύνταγμα (γραπτό ή εθιμικό) του οποίου οι κανόνες έχουν τυπική ισχύ ίση με αυτή των λοιπών νόμων και επομένως, τίθενται, τροποποιούνται ή καταργούνται με τη συνήθη διαδικασία³.

Στη χώρα μας το Σ είναι γραπτό, τυπικό και σχετικώς αυστηρό, στοιχεία που του δίνουν, όπως προείδαμε, νομική υπεροχή απέναντι σε όλους τους άλλους κανόνες δικαίου. Το Σ βέβαια δεν προβλέπει μόνο οργανωτικού χαρακτήρα ρυθμίσεις. Επιβάλλει και ουσιαστικού χαρακτήρα ρυθμίσεις, που αναφέρονται στην προστασία των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, στις ατομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα ομαδικής δράσης, που αντιτάσσονται προς όλα τα συντεταγμένα κρατικά όργανα, ενώ εφαρμόζονται κατά τρόπο άμεσο και υποχρεωτικό από το δικαστή⁴.

Η νομική υπεροχή του Σ απέναντι σ' όλους τους άλλους κανόνες και η άμεση εφαρμογή του από όλα τα κρατικά όργανα είναι δύο στοιχεία που συνδέονται ιστορικά και θεωρητικά με το κράτος δικαίου, στο οποίο η κρατική εξουσία δεν δρα κατά τρόπο ανέλεγκτο και απεριόριστο αλλά θέτει στη δράση της νομικούς φραγμούς, τους οποίους και σέβεται⁵. Θεμελιώδες συστατικό στοιχείο του κράτους δικαίου είναι επομένως η κανονικότητα όλων των κρατικών λειτουργικών, οι οποίες πρέπει να υπόκεινται στο Σ και τους υποδεέστερους νόμους που παράγονται και τίθενται σε ισχύ όπως προβλέπει το Σ.

Η πρώτη και πιο βασική όψη της κανονιστικότητας αυτής είναι η έννοια της συνταγματικότητας, μια έννοια που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα στα επόμενα κεφάλαια. Έκφραση της είναι αφενός μεν η τήρηση των διαδικαστικών κανόνων που τίθενται από το Σ ως προς τη θέσπιση των

³ Κώστας Μαυριάς, σελ. 167.

⁴ Ευάγγελος Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 1991 σελ. 167.

⁵ Β. Σκουρής, Ευάγγελος Βενιζέλος, Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, 1985, σελ. 9.

υποδεέστερων κανόνων δικαίου, αφετέρου δε η μη αντίθεση του περιεχομένου των υποδεέστερων αυτών κανόνων προς το Σ⁶.

Διαμορφώνονται έτσι δύο βασικές όψεις της συνταγματικότητας: η τυπική και η ουσιαστική. Η τυπική συνταγματικότητα αφορά στην τήρηση των διαδικαστικών διατάξεων που έχουν τεθεί από το Σ για τη θέσπιση των υποδεέστερων κανόνων δικαίου και κατά βάση των τυπικών νόμων. Διακρίνεται στην εσωτερική και εξωτερική τυπική συνταγματικότητα. Η πρώτη αναφέρεται στην τήρηση των συνταγματικών κανόνων που διέπουν την κοινοβουλευτική διαδικασία κατάθεσης, επεξεργασίας, συζήτησης και ψήφισης των νόμων. Η δεύτερη αντίθετα, αναφέρεται στην ίδια την υπόσταση του νόμου, την έκδοση και την δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η ουσιαστική συνταγματικότητα αναφέρεται στο ίδιο το κανονιστικό περιεχόμενο των διατάξεων του κοινού νόμου, το οποίο δεν πρέπει να είναι αντίθετο προς τις ουσιαστικές διατάξεις του Σ. Πρόκειται επομένως κυριολεκτικά για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα και όχι συνταγματικότητα του νόμου⁷.

Η παραπάνω διάκριση είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για τα όρια του ελέγχου της συνταγματικότητας και την ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων που θα μας απασχολήσουν παρακάτω.

2) Έλεγχος συνταγματικότητας

Όπως είδαμε παραπάνω, ο σεβασμός της συνταγματικότητας είναι αναπόσπαστο στοιχείο του Κράτους Δικαίου. Θεμελιώνεται στον αυστηρό χαρακτήρα του Σ, το οποίο και επιβεβαιώνει, χωρίς όμως να ισχύει σε όλες τις έννομες τάξεις⁸.

Βάσει του χρονικού σημείου κατά το οποίο πραγματώνεται, ο έλεγχος της συνταγματικότητας είναι δύο ειδών: προληπτικός και κατασταλτικός.

Ο προληπτικός έλεγχος ανήκει, κατά κανόνα, στους παράγοντες της νομοθετικής εξουσίας, σκοπό έχει τον έλεγχο της συμφωνίας του νόμου προς το σύνταγμα κατά το στάδιο της ψήφισής του και, πάντως, πριν από τη θέση

⁶ Ευάγγελος Βενιζέλος., σελ. 168.

⁷ Β. Σκουρής, Ευάγγελος Βενιζέλος, σελ. 83.

⁸ Ευάγγελος Βενιζέλος., σελ. 171.

του σε ισχύ⁹. Διακρίνεται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο και έλεγχο από τον αρχηγό του Κράτους, ενώ συχνά ονομάζεται πολιτικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, επειδή ασκείται από πολιτικά άμεσα όργανα του Κράτους. Η αρμοδιότητα της Βουλής να προβαίνει σε προληπτικό έλεγχο της συνταγματικότητας των υπό ψήφιση σχεδίων και προτάσεων νόμων εκτείνεται και στην εσωτερική τυπική συνταγματικότητά του και στην ουσιαστική. Η αρμοδιότητα της Βουλής να προβαίνει σε προληπτικό έλεγχο της ουσιαστικής αντισυνταγματικότητας, τυποποιείται και οργανώνεται στον Κανονισμό της Βουλής (άρθρο 100): Ο ΠτΒ και κάθε βουλευτής μπορεί να ζητήσει, στο στάδιο της καταρχήν συζήτησης, να αποφανθεί η Βουλή αναφορικά με τις συγκεκριμένες αντιρρήσεις που προβάλλει για την συνταγματικότητα σχεδίου ή πρότασης νόμου. Πρόκειται για την λεγόμενη «ένσταση αντισυνταγματικότητας».

Ο κατασταλτικός έλεγχος αντισυνταγματικότητας λαμβάνει χώρα κατά το στάδιο εφαρμογής του νόμου, επομένως κατά την ψήφιση, έκδοση και δημοσίευσή του. Ανήκει στα δικαστήρια, γι' αυτό και ταυτίζεται με το δικαστικό. Απασχολεί έντονα τους θεωρητικούς, ιδίως γιατί θέτει το προϊόν μιας συντεταγμένης εξουσίας υπό την κρίση μιας άλλης συντεταγμένης εξουσίας, αλλά και γιατί αφορά έννομες σχέσεις και καταστάσεις που, αντιστοίχως, μπορεί να υποβληθούν ή που έχουν ήδη υποβληθεί σε δικαστική κρίση¹⁰. Για το δικαστικό όμως έλεγχο και τη θεμελίωσή του, θα γίνει λόγος στο επόμενο κεφάλαιο.

Ερχόμενοι τώρα στο κριτήριο τρόπου πρόκλησης και διενέργειας του ελέγχου συνταγματικότητας, τον διακρίνουμε σε συγκεντρωτικό και διάχυτο. Στην πρώτη περίπτωση, διενεργείται από ανώτατο δικαστήριο που έχει αρμοδιότητά του να αποφανθεί για την συνταγματικότητα νόμου ή διάταξης νόμου, κατά παραπομπή του σχετικού ερωτήματος από το δικαστήριο που δικάζει υπόθεση στην οποία πρέπει να εφαρμοστεί διάταξη αμφίβολης συνταγματικότητας. Στην δεύτερη περίπτωση, όλα τα δικαστήρια, όλων των βαθμών και δικαιοδοσιών, είναι αρμόδια να προβαίνουν σε δικαστικό έλεγχο

⁹ Μαυριάς, σελ. 169.

¹⁰ Μαυριάς, σελ. 169.

με αφορμή τις διάφορες υποθέσεις που ανήκουν στην δικαιοδοσία τους και για τις ανάγκες των υποθέσεων αυτών¹¹.

Συνηθισμένα χαρακτηριστικά του συγκεντρωτικού συστήματος είναι τα παρακάτω: τα κοινά δικαστήρια έχουν παράλληλη αρμοδιότητα να προβαίνουν σε έλεγχο συνταγματικότητας, ενώ υπάρχει και πρόβλεψη ατομικής προσφυγής απευθείας στο Συνταγματικό Δικαστήριο. Ακόμα, στα Συνταγματικά Δικαστήρια ανατίθενται και άλλες συνταγματικές διαφορές προς επίλυση, όπως αυτές που προκύπτουν από την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των οργάνων του Κράτους, ενώ, συγκροτούνται με διαδικασίες διαφορετικές από αυτή που ισχύουν για την στελέχωση των τακτικών δικαστηρίων¹².

Στην ελληνική έννομη τάξη, ο έλεγχος είναι διάχυτος, παρεμπόπτων και συγκεκριμένως. Τα τρία αυτά χαρακτηριστικά προκύπτουν από τη διάταξη 93 § 4 Σ: «Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σ». Παρεμπόπτων έλεγχος σημαίνει πως το ζήτημα της αντισυνταγματικότητας δεν είναι το κύριο αντικείμενο μιας ειδικής δίκης αλλά τίθεται παρεμπιπτόντως στο πλαίσιο μιας οποιοδήποτε δίκης ανοιχτής σε οποιοδήποτε δικαστήριο. Συγκεκριμένος θεωρείται γιατί το κατά περίπτωση αρμόδιο δικαστήριο κρίνει τη συνταγματικότητα της κρίσιμης (και μόνο) διάταξης, χωρίς να επεκτείνεται στο σύνολο του νόμου¹³.

Βέβαια, είναι αλήθεια πως υπάρχουν πολλοί και σοβαροί μηχανισμοί, που επιτρέπουν την συγκέντρωση του ελέγχου στα ανώτατα δικαστήρια, διασφαλίζουν σε μεγάλο βαθμό την ενοποίηση της νομολογίας και μετατρέπουν πολλές φορές τον έλεγχο, σε κατ' αποτέλεσμα συγκεντρωτικό: ο πρώτος μηχανισμός είναι ο πιο προφανής και πιο καινοτομικός και πρόκειται για το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 100 Σ. Ο δεύτερος, κινείται στο επίπεδο της κοινής δικονομικής νομοθεσίας. Πρόκειται για όλο το σύστημα των δικονομικών ρυθμίσεων που προβλέπει την παραπομπή του ζητήματος της ενδεχόμενης αντισυνταγματικότητας μιας διάταξης νόμου στις ολομέλειες των τριών ανωτάτων δικαστηρίων (ΑΠ, ΣτΕ, ΕΣ). Ο τρίτος αφορά στις συνταγματικές διατάξεις που αφενός καθορίζουν την δικαιοδοσία των

¹¹ Β. Σκουρής, Ευάγγελος Βενιζέλος, σελ. 26.

¹² Ευάγγελος Βενιζέλος., σελ. 177 – 178.

¹³ Β. Σκουρής, Ευάγγελος Βενιζέλος, σελ.49.

επιμέρους δικαιοδοτικών κλάδων, αφετέρου διασφαλίζουν συνταγματικά την αίτηση ακυρώσεως και την αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του ΣΤΕ (Σ 94 επ.)¹⁴.

3.- Δικαστικός έλεγχος και θεμέλιό του

Στην Ελλάδα ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα η αρμοδιότητα των δικαστηρίων να προβαίνουν σε έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων που είναι κρίσιμοι για τις διαφορές ή τις υποθέσεις που άγονται ενώπιόν τους θεωρήθηκε σχεδόν αυτονόητη¹⁵. Η αρμοδιότητα αυτή των Ελληνικών Δικαστηρίων θεμελιώθηκε ευθύς εξ' αρχής στην αυξημένη τυπική ισχύ, δηλαδή στην νομική υπεροχή και προτεραιότητα των συνταγματικών διατάξεων έναντι όλων των διατάξεων της κοινής νομοθεσίας, και στην άμεση εφαρμογή του Σ από το δικαστή, ο οποίος ενεργεί ως αποδέκτης των συνταγματικών επιταγών. Δευτερευόντως, ο δικαστικός έλεγχος θεμελιώθηκε στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών και θεωρήθηκε αναπόσπαστο τμήμα της ανεξάρτητης δικαιοδοτικής λειτουργίας¹⁶. Η πρώτη απόφαση με την οποία λύθηκε το ζήτημα της ισχύος ή μη νόμου που αντιβαίνει στο σύνταγμα, είναι η ΑΠ 23/1897 (βλέπε νομολογία)¹⁷.

Αν δούμε το δικαστικό έλεγχο και από τη σκοπιά του κράτους δικαίου θα μπορούσε να γίνει δεκτό πως απορρέει: **α)** από τη δικαιοκρατική αξίωση υπαγωγής και της νομοθετικής εξουσίας στην υπέρτατη βούληση του συντακτικού νομοθέτη και δέσμευσης της ίδιας από κανόνες δικαίου και **β)** από την δικαιοκρατική απαίτηση σεβασμού των συνταγματικών δικαιωμάτων. Γι' αυτό και θεωρείται ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, ως δικαιοκρατική εγγύηση που αποβλέπει πρωτίστως στην τήρηση των συνταγματικών διατάξεων και την προστασία των ατομικών ελευθεριών που δευτερευόντως στην τήρηση της συνταγματικής νομιμότητας. Θα έπρεπε λοιπόν να καταταχθεί ο δικαστικός έλεγχος στην κατηγορία των δικαιοκρατικών εγγυήσεων που αποβλέπουν στην δικαστική προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων¹⁸.

¹⁴ Ευάγγελος Βενιζέλος, σελ. 182 – 183.

¹⁵ Β. Σκουρής, Ευάγγελος Βενιζέλος, σελ. 24.

¹⁶ Ευάγγελος Βενιζέλος, σελ. 173.

¹⁷ Θέμις Η', σελ. 329.

¹⁸ Μανιατάκης Αντώνης, Κράτος Δικαίου και Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, σελ. 136 – 137.

Γεγονός πάντως είναι ότι ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας θεωρείται πλέον αναγκαίο και αναπόσπαστο παρακολούθημα του αυστηρού χαρακτήρα του Σ. Στην ελληνική έννομη τάξη ρητή διάταξη που να θεμελιώνει το δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας συναντάμε για πρώτη φορά σε ερμηνευτική δήλωση υπό το άρθρο 5 του Σ 1927, σύμφωνα με την οποία «Η αληθής έννοια της διατάξεως είναι ότι τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμον, ούτινος το περιεχόμενον αντίκειται προς το Σ». Κατόπιν αυτού, μόνο στο ισχύον Σ του 1975 περιλήφθηκε ρητή και ειδική διάταξη, που τέμνει και τη σχετική θεωρητική συζήτηση. Πρόκειται για το άρθρο 93 §4 Σ, σύμφωνα με το οποίο: «Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σ»¹⁹.

Από το δικαστικό έλεγχο προκύπτει τι δεν μπορεί να κάνει ο νομοθέτης, ποτέ όμως τι συγκεκριμένο μέτρο πρέπει να λάβει. Ο νομοθέτης οφείλει βέβαια να τηρεί την αρχή της ισότητας και υπάγεται και ως προς τούτο στο δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας της συμπεριφοράς του. Ο δικαστής όμως, δε δικαιούται να διορθώνει τυχόν αυθαίρετες παραλείψεις του νομοθέτη νομοθετώντας αντ' αυτού. Ο έλεγχος της συνταγματικότητας πληροφορεί το δικαστή, αν πρέπει να εφαρμόσει ή όχι την επίμαχη νομοθετική διάταξη δεν μπορεί όμως να μετατραπεί σε μέθοδο διεύρυνσης του πεδίου ισχύος του νόμου σε περιοχές άσχετες με την βούληση του νομοθέτη ή και ρητώς επιφυλαγμένες από το Σ στην νομοθετική εξουσία²⁰. Χαρακτηριστική η απόφαση 3561/86 του ΣΤΕ (βλέπε νομολογία).

Το σύστημα του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων συγκεντρώνει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Καταρχήν, θέτει φραγμούς και καθιστά προσεκτικότερο τον κοινό νομοθέτη, ο οποίος γνωρίζοντας το ενδεχόμενο μη εφαρμογής, εξετάζει με μεγαλύτερη επιμέλεια τη συμφωνία των διατάξεων του κοινού δικαίου προς το Σ. Οι δικαστές, διαθέτοντας ειδική νομική μόρφωση, ανήκουν στα πλέον κατάλληλα όργανα για την κρίση της συνταγματικότητας και για την διαφύλαξη της συνταγματικής νομιμότητας.

Εν τούτοις, ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας περιέχει και ορισμένους κινδύνους. Η γενικότητα και η φύση του περιεχομένου των συνταγματικών θεμάτων δημιουργεί κάποιες δυσκολίες στον έλεγχο της

¹⁹ Βενιζέλος, σελ. 175 – 176.

²⁰ Π. Δ. Δαγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα Β', σελ. 1245 – 1246.

συνταγματικότητας των νόμων. Η ερμηνεία των συνταγματικών κανόνων καθίσταται ακόμα πιο δύσκολη και λόγω της διαπλοκής του πολιτικού και νομικού περιεχομένου τους. Κι εδώ, ιδιαίτερη σημασία έχει η αποφυγή της υποκατάστασης του δικαστή στο έργο του νομοθέτη.

Τα μειονεκτήματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως, μειώνονται σημαντικά με την ανάθεση της εξουσίας ελέγχου, όχι σε συγκεκριμένο, αλλά σε όλα τα δικαστήρια, όπως ισχύει, στην χώρα μας. Πολλοί βέβαια υποστηρίζουν ότι η μέθοδος αυτή περιέχει τον κίνδυνο έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων, όμως τέτοιου είδους επιχειρήματα αφορούν κυρίως το συγκεντρωτικό σύστημα. Η εξουσία της δικαστικής εξουσίας να ακυρώνει τους νόμους, είναι πράγματι σημαντική και περιέχει κάποιο κίνδυνο υποκατάστασης του δικαστή στο ρόλο του νομοθέτη, ιδιαίτερα όταν παρέχεται σε συγκεκριμένο ολιγομελές όργανο. Για το λόγο αυτό, ορθότερο είναι η εξουσία του δικαστή να περιορίζεται μόνο στη μη εφαρμογή του νόμου σε συγκεκριμένη υπόθεση, όπως πολύ ορθά συμβαίνει στο ελληνικό σύστημα²¹.

4.- Ερμηνεία του Σ

Αν και το Σ δεν περιλαμβάνει ρητή διάταξη για την ερμηνεία του εκ μέρους του δικαστή, εν τούτοις, η ερμηνεία του αποτελεί κι αυτή αναπόσπαστο τμήμα του δικαιοδοτικού λειτουργήματος. Τόσο η απ' ευθείας εφαρμογή του Σ όσο και η εφαρμογή του κοινού νόμου, ιδίως όταν αυτός εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο των συνταγματικών κανόνων ή των συνταγματικών αρχών, προϋποθέτουν την κατανόηση, δηλαδή την ερμηνεία του Σ. Αλλά και ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας του νόμου, που αποτελεί την πιο συνηθισμένη περίπτωση ερμηνείας και εφαρμογής του Σ στη δικαστηριακή πράξη, δεν θα μπορούσε να γίνει σε ένα σύστημα, όπου ο δικαστής δεν θα επιτρεπόταν να ερμηνεύσει το Σ²².

Ως ερμηνεία γενικά, ορίζεται η γνωστική εκείνη διαδικασία, που σκοπό έχει την ανεύρεση του νοήματος του λόγου, έτσι ώστε τελικά νόημα και λόγο να εμφανίζονται μέσα από αυτήν ως αδιαίρετη ενότητα. Η ερμηνεία δεν

²¹ Α. Δημητρόπουλος, Γενική Συνταγματική Θεωρία, σελ. 408 – 409.

²² Φ. Κ. Σπυρόπουλος, Η ερμηνεία του Σ, 1999, σελ. 36.

αποτελεί εφ' άπαξ διάγνωση του νοήματος λόγου, αφού ο λόγος υπόκειται αενάως σε ιστορικό ανακαθορισμό²³.

Την ανάγκη ερμηνείας σε ένα σύστημα δικαίου προκαλούν τρία είδη ελαττωμάτων του κανόνα δικαίου: οι ασάφειες, οι αντινομίες και τα κενά. Ασάφεια υπάρχει, όταν το νόημα του νόμου δεν είναι καταληπτό ή όταν δεν γίνεται κατανοητό κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο. Αντινομία υπάρχει, όταν σε ένα σύστημα δικαίου επιβάλλονται, από διαφορετικούς νόμους ή διατάξεις, επιταγές ή επιτρέπονται πράξεις που είναι αδύνατο να εφαρμοστούν ταυτόχρονα. Τέλος, κενό υπάρχει όταν ο νομοθέτης παρέλειψε να ρυθμίσει κάποια περίπτωση που θα έπρεπε να είχε ρυθμίσει ή δεν την ρύθμισε επαρκώς²⁴.

Κύριοι φορείς της ερμηνείας του Σ είναι ο νομοθέτης και ο δικαστής. Ο νομοθέτης προβαίνει σε ερμηνεία του Σ κάθε φορά που είτε με δική του πρωτοβουλία, είτε σε εκτέλεση κάποιας συνταγματικής διάταξης θεσπίζει νόμο, ο οποίος έχει συνταγματική αναγωγή και αναφορά. Η θέσπιση νόμου σχετιζόμενη προς το σύνταγμα προϋποθέτει ότι ο κοινός νομοθέτης έχει κατανοήσει την έννοια των συνταγματικών διατάξεων ή των συνταγματικών αρχών, ώστε να νομοθετεί εντός του πλαισίου που αυτές διαγράφουν.

Ο δικαστής προβαίνει σε ερμηνεία του Σ. είτε διότι η κρίσιμη συνταγματική διάταξη είναι απ' ευθείας εφαρμοστέα, οπότε τίθεται στην μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, είτε διότι η διάταξη του νόμου που αποτελεί εκ πρώτης όψεως τη μείζονα πρόταση πρέπει να ελεγχθεί ως προς της συνταγματικότητά της, είτε τέλος, διότι η συνταγματική διάταξη ή η συνταγματική αρχή, στην οποία έχει αναγωγή η διάταξη του κοινού νόμου, βοηθεί στην αρτιότερη κατανόησή της με την ερμηνεία της στο γενικότερο πλαίσιο που διαγράφουν οι συνταγματικοί κανόνες και οι συνταγματικές αρχές²⁵.

Ενώπιον ασαφειών, αντινομιών και κενών, η θεωρία αναζήτησης αναζητεί μεθόδους ερμηνείας ικανές να αποδίδουν με ασφάλεια το νόημα των κανόνων δικαίου. Στην νομική επιστήμη έχει επικρατήσει η διάκριση, σύμφωνα με την κατάταξη του Friedrich Carl von Savigny, θεμελιωτή της

²³ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, 1994, σελ. 255.

²⁴ Μαυριάς, σελ. 206.

²⁵ Φ. Κ. Σπυρόπουλος, σελ. 32 – 33.

λεγόμενης «ιστορικής σχολής» του δικαίου. Ο Savigny αναπτύσσει τέσσερα «στοιχεία», όπως ο ίδιος αποκαλεί τις τέσσερις μεθόδους προσέγγισης που διατυπώνει²⁶. Αυτά είναι: η γραμματική ερμηνεία, η λογική ερμηνεία, η ιστορική ερμηνεία, η συστηματική ερμηνεία, και τέλος προστίθεται και η τελολογική.

Γραμματική είναι η ερμηνεία που αναζητεί το νόημα του κανόνα δικαίου μέσα από την έννοια των όρων που χρησιμοποιούνται για τη διατύπωσή του και των συντακτικών και γραμματικών κανόνων που δομούν το κείμενο. Όμως, η γραμματική ερμηνεία δεν είναι πάντοτε επαρκής, γι' αυτό και το νόημα του κανόνα δικαίου αναζητείται μέσω και των άλλων ερμηνευτικών κανόνων²⁷.

Η λογική ερμηνεία στηρίζεται στη δομή της σκέψης του νομοθέτη. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση ελέγχει το πόρισμα της γραμματικής ερμηνείας με κριτήριο το λόγο. Η διορθωτική επέμβαση του λόγου στο πόρισμα της γραμματικής ερμηνείας μπορεί να είναι συσταλτική, αν ο νομοθέτης εκφράστηκε ευρύτερα από την λογικά διαπιστούμενη βούλησή του ή και διασταλτική, αν συνέβη ακριβώς το αντίθετο²⁸.

Η ιστορική ερμηνεία αναζητεί το νόημα του κανόνα δικαίου μέσα από τις συνθήκες που κρατούσαν κατά την ψήφιση του νόμου. Διακρίνεται σε αντικειμενική και υποκειμενική. Κατά την πρώτη, και στην οποία θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο, σημασία έχει η βούληση του ιστορικού νομοθέτη που ορίζει και τα όρια της ερμηνείας. Κατά τη δεύτερη, το νόημα δε δεσμεύεται από την βούληση του ιστορικού νομοθέτη αλλά, «αντικειμενικοποιείται» και ανευρίσκεται στην εκάστοτε ισχύουσα πραγματικότητα.

Η συστηματική ερμηνεία προσβλέπει στο σύνολο του συστήματος δικαίου μέσα στο οποίο βρίσκεται ο κανόνας δικαίου και αναζητεί το στοιχείο ή τα στοιχεία εκείνα που εκφράζουν την ενότητα του συστήματος και αποδίδουν το ιδιαίτερο νόημα του συγκεκριμένου κανόνα δικαίου.

Η τελολογική ερμηνεία θεωρεί το σκοπό του νόμου ως το κύριο στοιχείο αναζήτησης του νοήματος του κανόνα δικαίου, ο οποίος ανευρίσκεται

²⁶ Δ. Τσάτσος, σελ. 266 – 267.

²⁷ Μαυριάς, σελ. 207.

²⁸ Δ. Τσάτσος, σελ. 268.

κατά σύμπραξη είτε της αντικειμενικής είτε της υποκειμενικής μεθόδου ερμηνείας, οπότε και αποτελείται αντιστοίχως τελολογική – υποκειμενική και τελολογική – αντικειμενική.

Στην πράξη βέβαια, τα διάφορα είδη ερμηνείας συνδυάζονται κατά την αναζήτηση του νοήματος του νόμου²⁹.

5.- Σκοπός και κίνητρα νομοθέτη κατά την ερμηνεία του Σ

Ο σκοπός και τα κίνητρα του νομοθέτη, κατά την ερμηνεία του Σ δεν λαμβάνονται υπόψη το ίδιο, με τα διάφορα είδη ερμηνείας. Η λογική ερμηνεία τα λαμβάνει υπόψη λίγο, ενώ μεγαλύτερη βαρύτητα δίνουν η ιστορική και σπανιότερη η τελολογική ερμηνεία.

Η λογική ερμηνεία επεμβαίνει πολλές φορές διορθωτικά στο πόρισμα της γραμματικής ερμηνείας. Τότε δίνεται βάρος στο να διαπιστωθεί η βούληση του νομοθέτη. Αν από τη μελέτη προκύψει ότι ο νομοθέτης εκφράστηκε ευρύτερα από αυτή, γίνεται συσταλτική ερμηνεία, ενώ αν συνέβη ακριβώς το αντίθετο, γίνεται διασταλτική³⁰.

Το κατ' εξοχήν είδος ερμηνείας στο οποίο ενδιαφέρουν ο σκοπός και τα κίνητρα του νομοθέτη, είναι η ιστορική ερμηνεία. Με την ιστορική προσέγγιση, διαπιστώνεται η πραγματική κατάσταση που συνέτρεχε κατά το χρονικό γένεσης του νόμου και οδήγησε στην καθιέρωσή του. Υποστηρίζεται όμως από κάποιους τόσο η πρωταρχικότητα της βούλησης του συγκεκριμένου ιστορικού νομοθέτη όσο και από άλλους η πρωταρχικότητα μιας ιστορικής προσέγγισης που αποχωρίζει το νομοθέτημα από το συντάκτη του. Όταν πάντως σήμερα γίνεται αναφορά στην ιστορική ερμηνεία εννοείται τόσο η διαδικασία ψήφισης της διάταξης όσο και οι κοινωνικές συγκρούσεις που αποτέλεσαν για τη θέσπισή της³¹.

Στη δικαστική πρακτική, η ιστορική ερμηνεία δε χρησιμοποιείται ευρέως. Ο δικαστής ανατρέχει σ' αυτήν συνήθως μόνο όταν πρωτοεμφανίζεται ένας νόμος. Κατά την γνώμη των Σκουρή και Ευάγγελου Βενιζέλου, οφείλει ο δικαστής να ανατρέχει στο νομοθέτη και τις επιλογές του,

²⁹ Μαυριάς, σελ. 207 – 208.

³⁰ Δ. Τσάτσος, σελ. 268.

³¹ Δ. Τσάτσος, σελ. 267.

όταν οι κρίσιμοι συνταγματικοί κανόνες δεν είναι σαφείς, έχουν κυρίως προγραμματικό χαρακτήρα ή εντελώς γενικό περιεχόμενο³².

Στο μέτρο που το ίδιο το Σ καλεί το νομοθέτη να εξειδικεύσει τις συνταγματικές ρήτρες, αυξάνονται οι ρυθμιστικές δυνατότητες των φορέων της νομοθετικής λειτουργίας και περιορίζεται, αντίστοιχα, η ερμηνευτική και συνακόλουθη ελεγκτική εξουσία του δικαστή. Εδώ, τα δικαστήρια θα κρίνουν, αν οι συγκεκριμένες κάθε φορά νομοθετικές λύσεις βρίσκονται εντός των συνταγματικών πλαισίων ή τα υπερβαίνουν και έρχονται σε αντίθεση με τους δεδηλωμένους στόχους του συντακτικού νομοθέτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αντλούμε από την νομολογία του ΣτΕ³³ (βλέπε Νομολογία).

Τέλος, στην τελολογική ερμηνεία μπορούμε να διακρίνουμε την διαφοροποίηση ανάμεσα στα υποκείμενα του καθορισμού του «τέλους», του σκοπού του κανόνα. Έτσι, λοιπόν, ο συγκεκριμένος νομοθέτης που, με τη βούλησή του, καθόρισε εφ' άπαξ το σκοπό του κανόνα, ή ο σκοπός αυτός προκύπτει από τον αποξενωμένο πια από το συντάκτη του, κανόνα, και ανακαθορίζεται αέναως από την ιστορική πραγματικότητα. Η κρατούσα γνώμη θεωρεί ότι ζητούμενο δεν είναι η υποκειμενική σκέψη του νομοθέτη, αλλά το αντικειμενικό νόημα του συνταγματικού κανόνα³⁴.

Στην περίπτωση της υποκειμενικής βούλησης του νομοθέτη, έχουμε ένα «σταδιακό είδος» ερμηνείας, αμετάβλητο στο πέρασμα του χρόνου. Αντιθέτως, στην περίπτωση της αντικειμενικής βούλησης, έχουμε «δυναμική ερμηνεία», που προσαρμόζεται ανάλογα με τις επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες. Και αν ακόμα υποτεθεί ότι ο ιστορικός νομοθέτης εκπλήρωσε το σκοπό του με την καταγραφή του κειμένου του νόμου κατά τρόπο τέλειο, έτσι ώστε να μην υπάρχει χάσμα ή διάσταση μεταξύ του σκοπού του νομοθέτη και του γράμματος του νόμου, η τελολογική ερμηνεία θα συμπίπτει με την ιστορική, τη γραμματική και την συστηματική, κατά το χρόνο της θέσης του νόμου σε ισχύ. Κατά τη διάρκεια όμως της ισχύος του είναι δυνατόν η τελολογική ερμηνεία να λάβει αποστάσεις από την ιστορική βούληση του νομοθέτη, είτε λόγω της μεταβολής του νοήματος των λέξεων και των

³² Σκουρή, Βενιζέλος, σελ. 104.

³³ ΣτΕ 247/80 και ΣτΕ 1876/80.

³⁴ Τσάτσος, σελ. 270.

γλωσσικών εκφράσεων, είτε λόγω της μεταβολής της κοινωνικής πραγματικότητας, είτε τέλος, λόγω της μεταβολής της έννομης τάξης³⁵.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μεταβολής της κοινωνικότητας που έδρασε όντως στην ερμηνεία κανόνα δικαίου, αποτελεί η 193/1976 πρωτοποριακή απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Καρδίτσας³⁶ (Βλέπε νομολογία).

Γ) ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Άμεσο συμπέρασμα που προκύπτει από όλα όσα αναφέρθηκαν είναι:

α) ο γραπτός, τυπικός και σχετικά αυστηρός χαρακτήρας του Σ και η νομική υπεροχή που του προσδίδουν αυτά τα στοιχεία, θέτουν φραγμούς στην κρατική εξουσία και συνδέονται άμεσα με το κράτος δικαίου.

β) ο σεβασμός της αντισυνταγματικότητας είναι αναπόσπαστο στοιχείο του κράτους δικαίου και διασφαλίζεται με τον προληπτικό αλλά κυρίως με τον κατασταλτικό έλεγχο που είναι διάχυτος και παρεμπόπτων.

γ) ο δικαστικός έλεγχος, παρά την κριτική που του ασκείται από τους οπαδούς του συγκεκριμένου συστήματος συγκεντρώνει περισσότερα πλεονεκτήματα, παρά μειονεκτήματα.

δ) ο σκοπός και τα κίνητρα του νομοθέτη, πρέπει να χρησιμοποιούνται επικουρικά κατά την ερμηνεία των συνταγματικών κανόνων, παρά αυτοτελώς.

ε) ο σκοπός και τα κίνητρα του νομοθέτη είναι χρήσιμα και σ' αυτά πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα, το διάστημα που τίθεται για πρώτη φορά σε ισχύ ένας νόμος, με το πέρασμα όμως του χρόνου, θα πρέπει να αναζητάται η αντικειμενική και όχι υποκειμενική βούληση του νομοθέτη.

Δ) ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη χώρα μας το Σ είναι γραπτό, τυπικό και σχετικώς, αυστηρό, στοιχεία που του δίνουν νομική υπεροχή απέναντι σε όλους τους άλλους κανόνες δικαίου. Αυτό δημιουργεί την ανάγκη ελέγχου της συνταγματικότητας, που γίνεται με δύο τρόπους: προληπτικά και κατασταλτικά. Ο κατασταλτικός έλεγχος που ταυτίζεται με το δικαστικό, λαμβάνει χώρα κατά το στάδιο εφαρμογής του νόμου και από τα τέλη του 19ου αιώνα στην Ελλάδα, θεωρείται

³⁵ Φ. Κ. Σπυρόπουλος, σελ. 74, 76.

³⁶ ΝοΒ 25, σελ. 776 επ.

αυτονόητος. Για τον έλεγχο όμως της συνταγματικότητας, απαιτείται πρωτίστως η ερμηνεία του Σ και εδώ τίθεται το ερώτημα ποια θέση θα πρέπει να κατέχει ο σκοπός και τα κίνητρα του συντακτικού νομοθέτη. Γίνεται, λοιπόν, διάκριση ανάμεσα στον υποκειμενικό και αντικειμενικό σκοπό του νομοθέτη και τονίζεται η υπεροχή του δεύτερου. Έτσι, λοιπόν, παρά τη μεταβολή των κοινωνικών συνθηκών που οδήγησαν στην ψήφιση ενός νόμου, βάρος πρέπει να δίνεται στην «δυναμική ερμηνεία» του, μέσω της αντικειμενικής βούλησης του νομοθέτη», που αναπροσαρμόζεται αναλόγως με τις κρατούσες κοινωνικές συνθήκες και είναι πάντα επίκαιρη.

Ε) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΑΠ 23/1897: Η πρώτη απόφαση του Αρείου Πάγου στην οποία αναφέρεται πως όταν διάταξη νόμου αντιβαίνει στο Σ, το δικαστήριο δικαιώνεται να μην την εφαρμόζει. Με αυτήν, λύεται το ζήτημα σχετικά με την ισχύ του Σ έναντι των αντιβαινόντων σ' αυτό νόμων.

ΣΤΕ 247/80 και 1876/80: Το Δικαστήριο σ' αυτές τις δύο αποφάσεις ασχολήθηκε με τη συνταγματικότητα του άρθρου 1 § 1 Ν. 720/1977 που εξαιρούσε από την κατεδάφιση όσα αυθαίρετα κτίσματα είχαν κατασκευαστεί μέχρι τη δημοσίευση του Ν. 651/1977, εφόσον οι ιδιοκτήτες τους θα υπέβαλλαν σχετική δήλωση και θα κατέβαλλαν ειδική εισφορά. Το ΣΤΕ θεώρησε ως κρίσιμη συνταγματική διάταξη το άρθρο 24 § 2 σύμφωνα με το οποίο η χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρα, η διαμόρφωση, ανάπτυξη, πολεοδόμηση και επέκταση των πόλεων σκοπό έχουν την εξυπηρέτηση της λειτουργικότητας και ανάπτυξης των οικισμών και εξασφάλιση των καλύτερων δυνατών όρων διαβίωσης. Ακριβώς αυτοί οι σκοποί οδήγησαν το ΣΤΕ να χαρακτηρίσει αντισυνταγματικό το άρθρο 1 § 1 Ν. 720 γιατί θα πρέπει να αποκλειστούν εξαιρέσεις που είναι αποτέλεσμα σοβαρών παραβάσεων των ισχυόντων όρων και περιορισμών δόμησης.

Μον. Πρωτ. Καρδίτσας 193/1976: Η μεταβολή της κοινωνικής πραγματικότητας επέδρασε στην ερμηνεία του άρθρου 932 ΑΚ. Το δικαστήριο με αυτήν την πρωτοποριακή απόφαση, ερμήνευσε διασταλτικά τον όρο «οικογένεια» που αναφέρεται στην καταβολή αποζημίωσης λόγω ψυχικής

οδύνης στην οικογένεια του θανατωθέντος. Θεώρηση ότι η ελεύθερη ένωση
εμπίπτει στην έννοια της οικογένειας. Ο αντικειμενικός σκοπός του νόμου δεν
είναι να προστατεύσει μόνο την οικογένεια υπό την τυπική της έννοια αλλά και
την ελεύθερη ένωση.

ΣΤ) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συγγράμματα:

- **Ευάγγελος Βενιζέλος**, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 1991, σελ. 167 επ.
- **Π. Δ. Δαγτόγλου**, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα Β΄, σελ. 1245.
- **Α. Δημητρόπουλος**, Γενική Συνταγματική Θεωρία, 2004, σε3λ. 408 επ.
- **Α. Μανιτάκης**, Κράτος Δικαίου και Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994, σελ. 136 επ.
- **Κ. Μαυριάς**, Συνταγματικό Δίκαιο, 2003, σελ. 203 επ.
- **Β. Σκουρής, Ευάγγελος Βενιζέλος**, Ο Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, 1985, σελ. 104 επ.
- **Φ. Κ. Σπυρόπουλος**, Η ερμηνεία του Σ, 1999, σελ. 73 επ.
- **Δ. Τσάτσος**, Συνταγματικό Δίκαιο, 1994, σελ. 255 επ.

Περιοδικά:

- **Θέμις Η΄**, σελ. 329
- **ΝοΒ, 25**, σελ. 775 επ.

Συντομογραφίες:

Σ: Σύνταγμα

ΠτΒ: Πρόεδρος της Βουλής

ΑΠ: Άρειος Πάγος

ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας

ΕΣ: Ελεγκτικό Συνέδριο